

Læringsmål for undervisningsforløbet

I *Fælles Mål* findes i alle fag færdigheds-vidensmålpar med fokus på sproglig udvikling. I alle fag findes således læringsmål for elevernes sproglige udvikling.

"Sproglig udvikling handler om skolens og fagenes målrettede arbejde med elevernes tilegnelse af fagenes sprog, ordforråd og tekster, så eleverne bliver dygtige til at tilegne sig det faglige indhold og kommunikere mundtligt og skriftligt i fagsprog."

<http://www.emu.dk/modul/sproglig-udvikling-intro>

1. uge	Der skal arbejdes med: En aktiv læseindstilling (= brug af læserens forhåndsviden)	Tirsdag (forhåndsviden): 10 minutter: Læreren modellerer for sine elever, hvordan hun/han selv tænker om et emne, når hun/han skal til at læse om det. 20 minutter: Læreren præsenterer eleverne for en række emner (ikke kun danskfaglige), og eleverne skal svare på, hvad de kender til emnet, og hvad de mangler at vide noget om. De kan eventuelt skrive deres tanker ned i noteform, for eksempel i et mindmap. 15 minutter: Eleverne præsenteres for en række overskrifter (ikke kun danskfaglige) og forsøger at forudsige teksternes indhold. De noterer deres forudsigelser. Torsdag: 20 minutter: Eleverne genlæser deres forudsigelser fra tirsdagen og læser eller lyttelæser nu de tekster, der passer til overskrifterne. 10 minutter: Eleverne noterer, hvad der ikke stemte overens med deres forudsigelser, og hvad der gjorde. 15 minutter: Lærer og elever diskuterer, hvad årsagen kan være til, at forudsigelserne holdt/ikke holdt. Måske er der uoverensstemmelse imellem elevernes forhåndsviden og forfatterens hensigter?
2. uge	Der skal arbejdes med: Inferenser (= elevens evne til at drage logiske følgeslutninger) Elevens selv-monitorering	Tirsdag (inferenser): 20 minutter: Eleverne formulerer spørgsmål til hvert afsnit af udvalgte tekster fra første uge. 25 minutter: Eleverne noterer, hvilke informationer de kan finde i teksten, og hvilke informationer de selv må bidrage med. Torsdag (selvmonitorering): 25 minutter: Eleverne opretter en læselog, hvor de noterer det, de ikke forstår. Dernæst går de i gang med at læse nogle andre af første uges tekster. 20 minutter: Eleverne drøfter deres undren med hinanden og noterer svarene på deres spørgsmål.

Undervisning i stavning

Som beskrevet i kapitlet om foregribende undervisning i stavning, er man i stavning blandt andet afhængig af kvaliteten af sin fonologiske opmærksomhed, fuldstændig ligesom man er, når man afkoder. Man skal kunne høre alle lydene i ordet og kunne skille dem ad (lave

analyse). Desuden er man afhængig af en god hukommelse, fordi mange stavemønstre ikke følger en en-til-en-korrespondence mellem lyd og bogstav, og man er afhængig af en generel god sproglig opmærksomhed, hvor man bruger sin morfologiske, ortografiske, syntaktiske, semantiske og etymologiske viden.

Når man staver, genkalder man sig ordet – hvorimod man i afkodning kan bruge ordets kontekst og sin egen udtale af ordet til at genkende ordet (Carreker, 2005).

I 3. klasse skifter undervisningens fokus fra stavestrategier med udgangspunkt i skriftens lydprincipper til stavestrategier med udgangspunkt i skriftens betydningsprincip (jf. *Fælles Mål*). I 5.-6. klasse er der stadig fokus på skriftens betydningsprincip (primært bøjningsmorfemer), men i 7.-9. klasse handler stavningen især om ordforråd og syntaks, og den lægger sig således mere og mere op ad skrivetræning. Denne progression kan man ikke forvente af alle ordblinde elever.

For ordblinde elever vil det oftest være sådan, at de har vedvarende vanskeligheder med at stave, fordi stavning som nævnt er en kognitiv proces, som finder mindre støtte i ordets kontekst end i elevens afkodning. Derfor vil ordblinde elever i hele deres skoletid have gavn af undervisning i lydbaserede stavestrategier, sådan som de er beskrevet under "foregribende staveundervisning" i 1.-2. klasse. Ord materialet skal selvfølgelig tilpasses elevernes færdighedsniveau, og samtidig vil det være relevant at vise eleverne, hvordan de kan bruge kompenserende it i de situationer, hvor de ikke har tilstrækkelige stavefærdigheder. Denne undervisning kan med fordel placeres i intensive undervisningsforløb uden for den almene danskundervisning.

Man kan sagtens undervise eleverne i betydningsbaserede stavestrategier, selv om de stadig ikke har etableret tilstrækkelige lydbaserede stavefærdigheder. Ofte vil de betydningsbaserede strategier være lettere for ordblinde elever at lære, fordi man her fokuserer på betydningsdele og ikke på enkeltlyde og lydfølger. Mange ordblinde elever har ovenikøbet ubevidst lært sig at udnytte betydningsprincippet, netop fordi skriftens lydprincipper er særligt komplicerede for ordblinde. For de elever, som behersker skriftens lydprincipper, er det en gevinst at lære at udnytte betydningsprincippet, fordi de så bliver i stand til at afkode op mod 90 % af alle danske ord (Elbro, 2014).

Undervisning i analyse af ord i morfemer

En af de undervisningsaktiviteter, som er med til at udvikle elevernes stavefærdigheder, er undervisning i morfemer (Elbro, 2014; Arnbak & Elbro 2000). Læreren underviser først i rod-morfemer og dernæst i bøjnings- og afledningsmorfemer. Dette stemmer godt overens med anbefalingerne i "Læseplan for faget dansk", hvor morfemundervisningen er et bærende princip op til 6. klasse. Det kan dog sagtens være aktuelt helt op i 9. klasse at undervise i både danske og udenlandske morfemer. Helt grundlæggende handler undervisning i morfemer om at undervise eleverne i ord delenes betydning. Det gælder både for de oplagte rod-morfemer som for eksempel *fod* og *bold* og for bøjningsmorfemerne. Der er jo en betydningsforskel på *-en* og *-e* (*fodbolden* vs. *fodbold*), som eleverne skal lære systematikken i. Det gør de bedst ved at få sammenhænge anvist direkte. Læg eventuelt mærke til, at nogle ordblinde elever peger på, at endelserne er svære at stave, fordi "man ikke kan høre dem" eller "de lyder ens". Det kan en undervisning i betydningsprincippet være med til at afhjælpe. Problemet er ikke kun, at eleverne ikke kan høre endelserne, men også at de ikke altid kan skelne endelsernes betydning fra hinanden. For eksempel kan man ikke lydligt adskille *køre* fra *kører*, her er man nødt til at have viden om ordklasser og syntaks for at kende stavemåden.

Skemaet her illustrerer et supplerende undervisningsforløb med fokus på skriftens betydningsprincip. Forløbet ligger i forlængelse af et supplerende undervisningsforløb med fokus på skriftens lydprincipper. Eleverne arbejder med det samme emne på forskellige måder, og de skal blandt andet både lytte til, finde og sammensætte morfemer.

Inspirationen kommer fra et længere undervisningsforløb fra "Skriv løs med it" (Juul & Clausen, 2009), hvor man begynder med rod-morfemerne i de sammensatte navneord og ender med at undervise i bøjningsmorfemerne, som er lette at forveksle – især for ordblinde elever http://www.ordbl.dk/pdf/skriv_loes_med_it_-_opgavekatalog_til_eleven-2.doc.

Læringsmål for undervisningsforløbet

I *Fælles Mål* dansk er der flere færdigheds-vidensmålpar under *læsning*, *afkodning* og *læsning*, *sprogforståelse* samt under *fremstilling*, *korrektur*, som udgør læringsmål for arbejdet med skriftens betydningsprincip.

Omsatte læringsmål for eleverne

Eleverne kan finde rodmorfemer i sammensatte ord.

Eleverne kan danne sammensatte ord.

Eleverne kan forklare betydningen af de enkelte morfemer i simple sammensatte ord.

Eleverne kan udnytte betydningsprincippet i læsning af simple sammensatte ord.

Eleverne kan udnytte betydningsprincippet i stavning af simple sammensatte ord.

1. uge	Der skal arbejdes med: Sammensatte navneord	Mandag: 15 minutter: Eleverne repeterer skriftens lydprincipper ved at arbejde med aktiviteter fra forløbet om skriftens lydprincipper. 5 minutter: Læreren giver eksempler på sammensatte navneord, gerne illustreret med vellignende billeder af de to rodmorfemer. For eksempel fod + bold. 10 minutter: Mundtligt: Eleverne forsøger selv at danne sammensatte ord. Hver gang eleverne har dannet et sammensat ord, skal de forklare ordets betydning for hinanden. For eksempel er en fodbold en bold, man sparker til med foden. Eleverne instrueres i altid at forklare et sammensat ord med udgangspunkt i det sidste rodmorfe i ordet, da det er det sidste rodmorfe, som bærer ordets hovedbetydning. At skulle forklare ordets betydning kræver, at eleverne ikke blot sætter to rodmorfemer sammen uden reelt at forstå, hvad der sker med rodmorferne, når de sættes sammen til et sammensat ord. Øvelsen betyder også, at eleverne nogle gange kommer ud i mere overordnede drøftelser af ords betydning. For eksempel rejemad - er det mad til rejer eller en mad med rejer? Onsdag: 15 minutter: Eleverne repeterer skriftens lydprincipper ved at arbejde med aktiviteter fra forløbet om skriftens lydprincipper. 5 minutter: Læreren giver et startord og eleverne laver ordslange, for eksempel bold-bolddreng-drengetøj-tøjskab-skabsdør-dørhåndtag... 10 minutter: Eleverne går sammen i par og finder genstande i lokalet, som indeholder mere end ét rodmorfe. De kan eventuelt konkurrere om, hvem der finder flest. Fredag: 5 minutter: Læreren giver et startord, og eleverne laver ordslange, for eksempel is-isbil-biljagt-jagtgevær-geværskud... 25 minutter: Læreren præsenterer eleverne for en række skrevne rodmorfemer. Eleverne skal danne sammensatte ord ud fra rodmorferne og dernæst skrive dem ned (de må gerne støtte sig til de ordlister, læreren har udleveret). Det kan for eksempel dreje sig om ord som sport, bil eller haj. Eleverne må gerne lave vrøvleord (for eksempel "bilhaj"), og så kan man snakke om, hvad det mon betyder. Igen er det vigtigt, at eleverne forklarer ordenes betydning med udgangspunkt i det sidste rodmorfe i det sammensatte ord. At arbejde med sammen-
--------	--	---

		satte ord skal således være et bevidst arbejde med ordenes betydning og dermed, hvordan rodformerne bidrager med betydning, når de sættes sammen med nye rodformer. Måske opdager eleverne også behovet for fuge-s eller fuge-e, for eksempel "sportsbil" eller "hundekurv", og så hjælper læreren med at analysere den ekstra lyd og stave den, og læreren tager den op i plenum.
2. uge	Der skal arbejdes med: Sammensatte navneord Fuge-s og fuge-e	Mandag: 5 minutter: Læreren præsenterer eleverne for en række sammensatte ord, som indeholder fuge-e og fuge-s. Læreren og eleverne isolerer rodformerne og fuge-e og fuge-s. 15 minutter: Quiz: Læreren præsenterer eleverne for en række simple sammensatte ord, som indeholder fuge-s og fuge-e. Ord materialet skal indeholde ord, der er kendte for eleverne og har stavekonventioner, som passer til elevernes niveau. Eleverne skal nu afgøre i et skema, om de hører et fuge-s eller et fuge-e. 15 minutter: Eleverne staver rækken af simple sammensatte ord. Eleverne modtager hurtig feedback fra læreren ved ord, de har vanskeligt ved at stave. Onsdag: 5 minutter: Repetition af sammensatte ord: Læreren skriver ordet ske på tavlen og laver dernæst streger ud for ske. Læreren tænker højt og forklarer, at han/hun nu vil lave nogle sammensatte ord med ske. På stregerne skriver læreren gryde, te, sukker, spise, salt og forklarer ordene med udgangspunkt i det sidste rodform i det sammensatte ord, for eksempel en grydeske er en ske til at røre i en gryde med, en spiseske er en ske til at spise med. Alle sammensatte ord er skeer, men ved at sætte ske sammen med forskellige andre rodformer, så ændres og indsnævres betydningen af ske. 15 minutter: Eleverne skal nu selv lave "ordblomster" med rodformerne jul, sko, hus, sne. 10 minutter: Eleverne skriver sætninger med udvalgte ord af de sammensatte ord, som de lige har arbejdet med. Fredag: 20 minutter: Diktat med ugenes sammensatte ord. Kan for eksempel laves som løbediktat i sal eller udendørs. 10 minutter: I makkerpar fortæller eleverne hinanden, hvad de har lært i de to uger.

Efter arbejdet med rodformer og sammensatte navneord arbejder man videre med ordklasser og bøjningsformer, hvor man starter med navneordenes bøjningsformer. Efterfølgende er det selvfølgelig op til læreren at lade eleverne afprøve reglerne i så mange stavesammenhænge som muligt, og det er helt oplagt at lære om morfemernes funktion ved at dele dem. For eksempel kan man klippe bøjningsendelserne fra roden for at gøre det tydeligt, hvordan endelsen staves ens hver gang. Denne strategi kan bruges ved alle ordklasser, som bøjes, og man kan øge sværhedsgraden ved at vælge rodformer med komplicerede stavemønstre og med flere end to rodformer i sammensætningen.